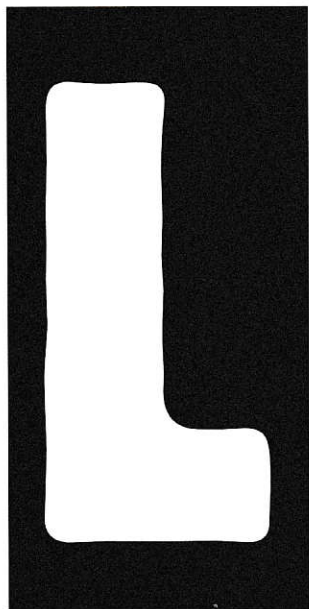

Joan Maria Thomàs

A REPRESSIÓ QUE NO CESSAVA

**Notícia d'algunes actuacions del
Tribunal de Responsabilitats
Polítiques a Tarragona: les causes
contra el Dr. Rafael Battestini Galup
i els germans Josep i Lluís Bonet Amigó**

Poc temps abans de la finalització de la guerra civil, el 9 de febrer de 1939, i precisament per aquesta raó, el règim franquista creà un nou instrument repressiu, la Llei de responsabilitats civils i polítiques¹. La norma venia a afegir-se a la legislació i a l'aparell de justícia militar que estava aleshores portant a terme el gruix de la tasca punitiva contra els republicans. Es tractava ara, ni més ni menys, segons el preàmbul de la llei, de

liquidar las culpas de este orden [responsabilitats civils i polítiques] contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo [...] del Movimiento Nacional, que traduzcan en efectividades prácticas las responsabilidades civiles de las personas culpables y que [...] permita a los españoles que en haz apretado han salvado nuestro país y nuestra civilización y aquellos otros que borren sus yerros pasados mediante el cumplimiento de sanciones justas y la firme voluntad de no volver a extraviarse, puedan convivir dentro de una España grande y rindan a su servicio todos sus esfuerzos y todos sus sacrificios.²

Justificacions cíniques a banda, val a dir que la disposició venia a declarar la responsabilitat política de tots aquells que des de l'1 d'octubre de 1934 fins al 18 de juliol de 1936, *i des d'aleshores* —és a dir, durant la guerra—, havien contribuït a agravar «la subversión de todo orden de que se hizo víctima a España». Declarava dissolts tots els partits i sindicats del Front Popular, en confiscava els béns i tipificava disset motius pels quals una persona o entitat podien ser afectades per la llei: haver

estat condemnat per la jurisdicció militar per rebel·lió; haver estat dirigent o simple afiliat dels partits del Front Popular; haver ostentat càrrecs, electius o de designació; haver pertangut a la maçoneria, o haver estat més de dos mesos a l'estranger durant la guerra sense entrar a la «zona nacional», entre d'altres. Per la seva banda, les sancions previstes eren de dos tipus: restrictives de l'activitat (inhabilitació en diferents graus), limitatives de la llibertat de residència (estranyament, desterrament, etc.) i econòmiques (aquestes, a més a més, eren obligatòries per a tots els condemnats, i podien arribar a la pèrdua total de béns). El caràcter declaradament polític de la llei es pot apreciar també amb nitidesa veient la composició dels tribunals de la nova jurisdicció creada: el Tribunal Nacional de RR.PP. i els Regionals estaven formats a parts iguals per militars, falanxistes (dels partit únic FET i de les JONS) i jutges professionals. Els jutjats instructors provincials eren confiats a jutges militars —oficials de complement o jurídics honorífics— i només els jutjats civils especials —encarregats de tramitar el cobrament de les sancions econòmiques— serien nodrits amb jutges de carrera.

Un cop posada en marxa, la nova jurisdicció actuà amb celeritat. A Catalunya, el Tribunal Regional de Barcelona, amb competències sobre tot el Principat, havia obert el 1942 més de 10.000 expedients.³ Respecte de Tarragona, no existeix, hores d'ara,⁴ cap mena d'estudi sobre l'actuació del tribunal. En la nostra aproximació al tema ens ha interessat estudiar els casos d'algunes persones molt conegudes a la ciutat i a la demarcació, pel seu interès intrínsec però també perquè llurs vicissituds ens permeten copsar alguns dels vessants específics de la repressió franquista al Principat. Ni Rafael Battestini ni els germans Bonet eren precisament extremistes d'esquerra ni havien participat en fets de sang. Tots ells, en canvi, eren catalanistes.

Rafael Battestini havia nascut a Barcelona el 1886. Llicenciat en Medicina el 1909, exercí posteriorment com a metge rural als pobles tarragonins de Calafell, l'Espluga de Francolí i el Catllar. El 1923 guanyà una plaça de metge a l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla de Tarragona, del qual esdevingué director el 1924. Romandria en el càrrec, amb diverses vicissituds, fins al 1937.⁵ No li coneixem cap filiació política partidària, si bé és sabut que fou simpatitzant d'Acció Catalana -va rebutjar de presentar-se com a diputat per Tarragona- i que era d'un catalanisme insubornable. Un germà seu, Nicolau, també metge, provenia d'aquell partit i després se n'havia separat per formar, el 1930, Acció Republicana de Catalunya, i esdevenir-ne diputat al Parlament de Catalunya a partir de 1932.⁶ En la seva tasca al capdavant de l'hospital, que depenia de l'Arquebisbat i havia estat el tradicional «hospital de pobres» de la ciutat, Rafael Battestini es distingí per la tasca de modernització que impulsà. Labor que li comportà l'hostilitat d'un Col·legi de Metges de Tarragona que, per interessos corporatius, no compartia l'interès per la reforma del centre.⁷ El 1937, durant la guerra civil, fou cessat com a director, arran de la confiscació dels hospitals per la Generalitat, però hi continuà treballant fins poc abans de l'arribada dels «nacionals».

En els primers temps de la contesa, Battestini havia estat sotmès a pressions per part dels comitès revolucionaris, que li retreien la negativa a permetre la detenció en l'hospital d'alguns malalts presumptament «facciosos» als quals encara no se'ls havia donat l'alta, i l'acusaren de «feixista». Aquesta actitud i, en general, una disposició -que creiem basada en el seu catolicisme i la seva bonhomia- d'ajut a uns i altres li acabà costant la vida.⁸ En efecte: si bé en ser ocupada Tarragona el 15 de gener de 1939, Rafael Battestini havia marxat a Barcelona, retornà a la ciutat a principis de març⁹ i el dia 9 fou detingut. El 31 d'aquell mes era jutjat en consell de guerra i el 22 d'abril següent, afusellat. Les gestions per aconseguir la commutació de la pena capital fetes pel cardenal Gomà i el bisbe de Girona, Cartaña -el qual, en la seva època de canonge de la seu de Tarragona, havia tractat molt Battestini a la junta de l'hospital- fracassaren.

Sembla que, junt amb la -falsa- denúncia d'haver pertangut al Front Popular local [sic], l'acusació principal que se li imputà fou la -no provada- d'haver lliurat al comitè un pres «nacional» que, mig ofegat, havia estat ingressat a l'hospital després de fugir d'un vaixell-presó.¹⁰ Hi ha indicis que apunten al fet que algunes de les denúncies contra Battestini provenien d'alguns metges de Tarragona que li eren hostils, bàsicament per gelosia profes-

sional. A aquests semblava referir-se el propi encausat quan, un cop empresonat, deia:

Yo perdono a todos mis enemigos, que seguramente a estas horas tienen su alma atormentada por terribles remordimientos, pues estoy seguro que si bien su intención era perjudicarme, no creían causar un daño irreparable como el causado.¹¹

No deixa de ser plausible també que en la mort de Rafael Battestini influís negativament el fet de ser germà de Nicolau, el diputat d'ERC que no fou capturat pels franquistes i pogué exiliar-se.

Però la repressió contra Battestini no s'aturà amb la seva mort. Com hem vist en analitzar la llei de responsabilitats polítiques, en tant que condemnat per la jurisdicció militar per delictes contra el «Glorioso Movimiento Nacional», el Dr. Rafael Battestini era afectat per aquella. De l'expedient incoat pel Tribunal només hem pogut trobar una part, la que conté les «piezas» «de administración» i «de inventario».¹² Segons l'article 50 de l'esmentada llei, en el moment d'iniciar-se un expedient, l'inculpat havia de presentar declaració jurada dels seus béns i no podia fer-ne ús. Es tractava, lògicament, de preparar el vessant econòmic d'una futura condemna. En el cas de mort, eren els seus hereus els que l'havien de presentar. I si no es feia, s'ordenava la iniciació d'un inventari sobre la base d'una àmplia investigació portada a terme pel jutge civil especial «mediante averiguaciones que deberá realizar, dirigiéndose, al efecto, a cuantas Autoridades, funcionarios, Entidades y particulares que estime oportuno» (article 51).

L'expedient Battestini començà a Tarragona el 22 de novembre de 1939 amb una formal -i insòlita- citació al propi Battestini per part del jutge instructor. En no comparèixer i no presentar ningú la declaració jurada, el 5 de desembre començà la formació de la «pieza de inventario». Es sol·licitaren informes a FET i de les JONS, a la policia, a l'Església, als bancs, etc. de la ciutat. Li trobaren un compte corrent, algunes obligacions i la informació que podia tenir una o diverses cases a Barcelona. Aleshores es féu una àmplia recerca en aquella ciutat i a tota la seva demarcació -registres de la propietat, bancs i caixes de totes les localitats- per tal de localitzar els immobles o altres béns. El setembre de 1940 s'arribà a la conclusió que no hi havia cases a nom de Battestini -no se'n localitzà, doncs, una que tenia al carrer de Muntaner i que devia estar a nom de la seva esposa-¹³ i, per tant, el tribunal només podia comptar amb els diners i les obligacions -ja intervinguts. Aquests fons romangueren bloquejats fins que el 1945, en aplicació d'una circular del Tribunal Nacional del 27 de novembre del 1944 -que instituïa l'aixec dels embargaments

Doctor Rafael Battestini i Galup. Director de l'Hospital (1923-1937)

Dr. Josep Adseràs Martorell

El doctor Rafael Battestini i Galup i el seu entorn. *Junta del Port de Tarragona, 1992.*

per una quantia inferior a les 25.000 pessetes foren alliberats. I s'inicià la recerca de l'esposa de Battestini, Dolors Totosaus Ventosa, per tal de notificar-li l'aixec. En no localitzar-la directament, l'expedient acaba amb la notificació de la resolució a un seu parent, Juan Mas Totosaus, de Calafell, el 9 de novembre de 1945. Aquesta és tota la informació que consta a la «pieza separada», i no ens permet seguir el procediment ordinari ni saber la condemna que li hauria pogut ser imposada a Rafael Battestini en concepte de responsabilitats civils i polítiques.

Més completa és la documentació referida a Josep i Lluís Bonet Amigó, ja que comptem amb la «pieza de embargo» del sumari del primer i, sobretot, amb el sumari complet del segon.¹⁴ Els germans Bonet eren membres d'una de les famílies més riques de la burgesia tarragonina –eren copropietaris de l'empresa metal·lúrgica Viuda e Hijos de José Bonet, de la farinera Tarragona Industrial SA i de Mateu Bonet SA, d'Alacant, entre altres béns– i estaren afiliats a Acció Catalana Republicana durant la República. Persones notables a la seva ciutat, ambdós n'havien contribuït a la millora amb diferents obres i donacions. A Josep, el germà gran, es devia la reforma –pagada de la seva pròpia butxaca– de la Casa de Beneficiència de la Diputació Provincial, així com la fundació i manteniment de la Llar de Transeünts.¹⁵ Lluís, per la seva banda, havia fet donacions en el camp dels esports –camp del Gimnàstic, tennis, etc.– i en temes d'esbarjo –finançament del film *Heroísmo*, sobre la guerra d'Àfrica, el producte del qual donà a la Creu Roja, etc. L'inici de la contesa suposà per als dos un gran trasbals, donat que les seves empreses foren intervingudes i la vida, en tant que persones riques i catòliques, se'ls féu cada cop més difícil. Davant les dificultats, decidiren sortir del país. El primer en passar la frontera francesa fou Josep, que ho féu el 1936 gràcies a un passaport lliurat per la Generalitat. Lluís sortí més tard, el 1937, i hagué de fer-ho clandestinament, a peu pel Pirineu, després de subornar un policia.

Ambdós acabaren instal·lats a Biarritz, sense atrevir-se a entrar a l'Espanya «nacional» per por de represàlies polítiques per la seva condició de catalanistes.

I no els mancava raó. Un primer avís el tingueren en entrar-hi la filla gran de Josep, Teresa, que anava a reunir-se amb el seu nuvi, Jaume Sentís Anfruns. Aquest, un dels fundadors d'Unió Democràtica de Catalunya a Tarragona,¹⁶ s'havia «passat» anteriorment i era aleshores alferes metge a Pamplona. Una denúncia presentada pel principal competidor comercial dels Bonet a Tarragona –«Acaba de pasar la frontera la hija mayor del separatista Bonet Amigó para reunirse con su

novio Sentís, uno de los fundadores de Estat Català en Tarragona»¹⁷– estigué a punt de tenir conseqüències greus si no hagués estat perquè un cosí de Sentís, el comandant (habilitat) José María Sentís Simeón –carlí de pro i home pròxim al ministre d'Ordre Públic, el general Severiano Martínez Anido– la deixà sense efecte. A Biarritz, tanmateix, els germans Bonet col·laboraren econòmicament i amb diverses activitats a la «causa nacional». Lluís, en concret, treballà per al Servei Exterior de FET i de les JONS a França, del qual era responsable un altre català, Pedro Abadal Botanch. Animat per aquesta col·laboració, el 1939, un cop ocupada Tarragona, s'atreví a retornar. Però fou immediatament detingut, segurament a causa de la denúncia del mateix competidor. El sistema de denúncies, un dels trets específics del sistema repressiu franquista –que és la base de la inseguretat i de la por generalitzada que caracteritza els primers anys del Règim– havia tornat a funcionar i els «mèrits» adquirits a Biarritz no servien de res.¹⁸ El 16 de maig de 1939, en procediment sumaríssim de l'Auditoria militar, fou condemnat a trenta anys de reclusió i portat al penal del Puerto de Santa María. A la vista dels fets, Josep no seguí les passes del seu germà i restà a França.

L'inici de les diligències de responsabilitats polítiques contra els dos es produïa l'octubre del 1939. A Josep se li imputava l'estada a França i a Lluís, la condemna a trenta anys. En l'expedient d'aquest últim destaquen els informes desfavorables de l'Ajuntament, la policia, la Guàrdia Civil i el Servei d'Informació i Investigació de FET i de les JONS. Els escrits coincideixen en referir-se a l'«izquierdismo» i «catalanismo» dels germans i destaquen una suposada intervenció important en els fets d'Octubre del 1934, «repartiendo armas a los sediciosos» (informes FET i Ajuntament). Les acusacions eren gairebé les mateixes que havien fonamentat l'anterior condemna a reclusió perpètua. Tanmateix, eren arguments poc sòlids, perquè el 1940, arran d'una revisió de la condemna, les al·legacions de la família –junt amb els testimonis favorables de destacats franquistes com Miquel Mateu (alcalde de Barcelona i conseller nacional, i també comerciant de ferros), Antonio Aunós o Pedro Abadal, o de tarragonins com el regidor Juan Ricomà Teixidó, Juan Domingo Gil, Isidro García Veciana, Pablo Oliva Sanromà o el comandant Sentís Simeón, entre d'altres, permeteren desmuntar el gruix de les acusacions i va quedar tan sols provada l'adscripció a Acció Catalana Republicana durant la República. I la condemna fou rebaixada a dos anys de presó, cosa que va permetre a Lluís Bonet sortir del penal.

Tot i això, l'expedient de responsabilitats seguia el seu curs i el 30 de juny de 1941 fou

imposada a Lluís Bonet una multa 500.000 pessetes. La sanció estava relacionada amb la seva fortuna i amb la condemna anterior a reclusió perpètua. Fins a dos anys després, el 27 de novembre de 1943, no aconseguiria Lluís que li fos anul·lada la multa, al·legant la reducció de la pena. Mentrestant, els seus béns –com els del germà i la mare– restaren confiscats i amb un administrador judicial al front. L'esposa i les tres filles tan sols tenien dret a una pensió.

Josep tingué més sort. El 1940 el condemnaren en concepte de responsabilitats polítiques a una multa de 25.000 pessetes, que féu efectives el seu fill Josep. Posteriorment retornaria a Espanya, si bé ni ell ni el seu germà volgueren tornar a viure a Tarragona.

De les línies precedents podem extreure'n algunes conclusions. En primer lloc, i un cop més, la constatació de la duríssima i arbitrària repressió franquista sobre els vençuts, que caigué molt sovint sobre persones innocents de cap fet de sang i en la qual no es seguí cap mena de garantia processal ni jurídica. L'arbitrarietat fou fins i tot admesa implícitament pels franquistes, que, molt aviat –al gener del 1940– hagueren de crear un mecanisme de revisió de penes. En el cas dels afusellats, tanmateix, ja no hi havia revisió possible. En segon lloc, la importància de les denúncies en els procediments. Una pràctica generalitzada i sovint deixada de banda en molts dels estudis –que han proliferat en els últims anys– sobre la repressió franquista. Denúncies que també i sovint podien procedir de conciutadans, companys professionals o competidors dels acusats i que ens mostren una implicació de la població en la repressió a tenir destacadament en compte. I, per últim, i també una vegada més, la constatació que la guerra civil fou tant una guerra *contra* Catalunya –contra el nacionalisme català, l'autonomia i l'Estatut– com una guerra entre catalans. Tot i les banderes esgrimides pels franquistes, amb la seva croada i tota la xerrameca, ni a Battestini ni als germans Bonet el seu catolicisme no els serví per lliurar-se del pecat de catalanisme.

JOAN MARIA THOMÀS

Notes

- ¹ Vegeu *Boletín Oficial del Estado* de 15-II-1939.
- ² *Ibid.*
- ³ BLESÀ, Pilar, *Inventari de l'Arxiu del Tribunal de Responsabilitats Polítiques. 1939*, Barcelona, juny de 1992, i *Identificació i reorganització de l'Arxiu del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona*, Barcelona, 1991.
- ⁴ Sobre l'actuació del Tribunal de RR.PP. a Catalunya comptem amb dos estudis d'abast desigual. L'exhaustiu de Conxita Mir, Fabià Corretgé, Judit Farré i Joan Sagués per a la província de Lleida (*Repressió econòmica i franquisme: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Col·lecció Abat Oliba, núm. 181, 1997) i l'article de Francesc Vilanova «Les responsabilitats polítiques dels regionalistes catalans, 1939-1942», que ressegueix la implicació d'alguns significats lliguers a Barcelona (*Recerques*, núm. 31, 1995, pp. 19-36).
- ⁵ Vegeu Dr. Josep Adserà Martorell, *El Doctor Rafael Battestini i Galup i el seu entorn. Director de l'Hospital de Sant Pau i Santa Tecla (1923-1937). Estudi documental*, Tarragona, Estarraco/Junta del Port de Tarragona, 1992, p. 92-93 i pàssim.
- ⁶ BARAS, Montserrat: *Acció Catalana. 1922-1936*, Barcelona, Curial, 1984, p. 50 i 115.
- ⁷ *Ibid.*, p. 20.
- ⁸ Josep M. Calbet i Camarassa, «Un metge espluguí, el doctor Rafael Battestini», *El Francolí*, núm. 14, abril de 1984, p. 11 (Citat a Adserà, *op. cit.*, p. 302).
- ⁹ El Dr. Jaume Sentís Anfruns, que, en establir-se a Tarragona, havia estat ajudat per Battestini (que era condeixeble d'un oncle de Sentís, Mariano Anfruns), el va veure passar pel Camp de Mart, en una tartana, dirigint-se al mas on s'estava. Dos dies després fou detingut: entrevista amb el Sr. Jaume Sentís Anfruns, Tarragona, 4-VII-1997.
- ¹⁰ ADSERÀ, *op. cit.*, p. 308.
- ¹¹ *Ibid.*
- ¹² Jutjat Civil Especial del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona. «Pieza de administración» n.º 96 de 1939 i «Pieza de inventario». Fons de l'Audiència Provincial de Tarragona. Tarragona.
- ¹³ Sobre l'existència d'aquest immoble: entrevista amb el Sr. Jaume Sentís, citat.
- ¹⁴ Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona, expedient n.º 624. Jutjat Instructor de Tarragona, expedient n.º 41 de 1939. «Pieza de embargo»; (T.R.P. de B.) Expedient n.º 625. Jutjat Instructor de Tarragona, expedient n.º 42. Fons de l'Audiència Provincial de Tarragona, Tarragona. L'estat de conservació d'aquests expedients és tan deficient que pràcticament s'esmicolen en manejar-los, i desapareixen pàgines senceres.
- ¹⁵ Testimoni de la Sra. Teresa Bonet Musté, filla de Josep Bonet (entrevista, Tarragona, 4-VII-1997). També es troben aquestes informacions a la declaració en favor de Josep Bonet prestada per l'advocat Sr. Elías davant del Jutjat de Responsabilitats Polítiques, el 15-XII-1939. (Agraeixo al Sr. Jordi Sentís Bonet la seva cortesia en facilitar-me'n còpia.)
- ¹⁶ Entrevistes amb el sr. Jaume Sentís Anfruns, el 6 d'abril i el 7 de maig de 1992: a Tarragona la UDC comptava, entre els seus poquíssims afiliats, amb els metges Munné, Sastre i Font. I s'explicava l'acudit que el partit estava format per «quatre metges, quatre farmacèutics i un malalt».
- ¹⁷ *Ibid.*
- ¹⁸ Enric Ucelay-Da Cal ha estudiat, de manera pionera, el paper de les dimensions de la por com a element fonamental de la repressió franquista des dels seus moments inicials en l'excel·lent article «Problemas en la comparación de las dictaduras española e italiana en los años treinta y cuarenta», dins E. D'Auria-J. Casassas (coords.), *El Estado moderno en Italia y España*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1992, p. 156-174.